

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РОЗУМНА ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 378.126:373.54:7/9 (043.3)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З
УЧНЯМИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Бердянськ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Бердянському державному педагогічному університеті, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Гриньова Валентина Миколаївна,
Навчально-науковий інститут педагогіки
та психології Харківського національного
педагогічного університету імені
Г.С. Сковороди, заступник директора.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Волкова Наталія Павлівна,
Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля, завідувач
кафедри загальної та соціальної педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Кулешова Вікторія Володимирівна,
Українська інженерно-педагогічна
академія (м. Харків), доцент кафедри
педагогіки та методики професійного
навчання.

Захист відбудеться “07” червня 2012 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.092.01 в Бердянському державному педагогічному університеті за адресою: 71118, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4, 1 поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Бердянського державного педагогічного університету за адресою: 71118, м. Бердянськ, вул. Шмідта, 4.

Автореферат розісланий “05” травня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Жигірь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах соціально-економічних змін найважливішим ресурсом розвитку суспільства є творчий потенціал особистості, яка здатна виконувати свої соціальні та професійні функції, відповідально приймати рішення. У зв'язку з цим домінує особистісно-розвивальна функція освіти, її спрямованість на розвиток особистості, яка має системні знання про світ, досвід самостійного пізнання дійсності, що зумовило перегляд і якісне оновлення змісту підготовки майбутніх учителів.

Основні вимоги до підготовки вчителів представлені в законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти України, Концепції національного виховання. Реалізація завдань, указаних у документах, потребує вирішення низки проблем. Серед них на особливу увагу заслуговує розвиток особистості, якому сприяє інтерактивне навчання, що передбачає організацію суб’єкт-суб’єктної взаємодії вчителя й учнів та учнів між собою. Це, у свою чергу, вимагає перегляду змісту, форм і методів підготовки вчителів, зокрема гуманітарних спеціальностей, до організації інтерактивної взаємодії з учнями у навчально-виховному процесі.

Науково-теоретичні проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів розкрито в працях О. Абдуліної, Є. Барбіної, Н. Волкової, В. Ільїна, В. Гриньової, Н. Кузьміної, В. Кулешової, М. Лазарева, І. Огороднікова, С. Рубінштейна, С. Сисоевої, Т. Сущенко, Г. Троцько, О. Щербакова та інших.

Різні аспекти проблеми педагогічного професіоналізму було розкрито в наукових працях К. Баханова, І. Богданова, В. Євдокимова, І. Зязюна, Л. Коваль, Л. Кондрашової, О. Мороза, І. Прокопенка, Н. Сосницької, Л. Чулкової та інших.

Проблеми “педагогічної взаємодії” досліджують Ш. Амонашвілі, К. Абульханова-Славська, О. Бухало, О. Бодальов, А. Бойко, О. Гончар, Р. Дорогих, Є. Євладова, В. Кан-Калік, Є. Коротаєва, Л. Кондрашова, Б. Ломов, Н. Нікандров та інші.

Питання про інтерактивну взаємодію, її суть, форми, методи і умови її формування розглядають Б. Бадмаєв, Н. Волкова, С. Кашлев, Д. Кавтарадзе, М. Кларін, О. Комар, В. Мартинюк, А. Панфілова, Л. Пироженко, О. Пехота, О. Пометун, В. Терещенко, П. Щербань та інші.

Інтерактивна взаємодія сприяє організації та розвитку діалогічного спілкування, що призводить до взаєморозуміння, спільного вирішення проблем; студенти вчать дискутувати, спілкуватися з іншими людьми, що сприяє їхньому професійному ставленню та відповідає актуальним потребам сучасного освітнього процесу. Проте відсутній єдиний підхід до питання про структуру інтерактивної взаємодії та технології її забезпечення.

Аналіз джерельної бази дослідження дозволив виявити суперечності, що підкріплюють актуальність проблеми: між потребою суспільства у висококваліфікованих учителях та низькою ефективністю організації їхньої підготовки до інтерактивної взаємодії з учнями; між високим потенціалом упровадження інтерактивної взаємодії під час підготовки майбутніх учителів

гуманітарних спеціальностей та відсутністю навчально-методичного забезпечення організації цього процесу.

З огляду на актуальність і недостатню розробку теоретичного й практичного аспектів цієї проблеми, необхідність подолання означених суперечностей було обрано темою дослідження: **“Підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної наукової теми кафедри педагогіки Бердянського державного педагогічного університету “Інноваційні технології у підготовці сучасного вчителя” (протокол № 2 від 10.09.2006 р.). Тему дослідження затверджено рішенням Ученої ради Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 5 від 04 березня 2009 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 28 квітня 2009 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні впливу теоретично обґрунтованої й експериментально перевіреної технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей на рівні сформованості їхньої готовності до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

Відповідно до мети визначено такі **задачі дослідження**:

1. На основі аналізу наукової літератури уточнити суть поняття “інтерактивна взаємодія”, виявити особливості професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

2. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити технологію підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

3. Уточнити критерії та показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у вищому педагогічному навчальному закладі.

Предмет дослідження – технологія підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

У процесі дослідження зроблено *припущення* про те, що готовність майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями забезпечується науково обґрунтованою технологією, що включає такі етапи: мотиваційно-орієнтаційний, який передбачає розвиток стійкої педагогічної спрямованості інтересів і потреб майбутніх учителів, що виражаються в усвідомленні значущості інтерактивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, розумінні ціннісних орієнтацій в організації взаємодії; змістово-процесуальний, що передбачає поглиблення знань студентів про особливості педагогічної діяльності, організацію інтерактивної взаємодії, оволодіння уміннями, якостями, здібностями, необхідними для її організації; контроль-рефлексивний, що передбачає контроль, аналіз, самоаналіз діяльності студентів, рівня сформованості умінь, якостей і здібностей з метою їх подальшої корекції і вдосконалення.

Відповідно до завдань було використано такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, нормативно-правових актів, освітніх програм з метою порівняння різних поглядів на досліджувану проблему та визначення її основних понять;

– *емпіричні*: анкетування, тестування, опитування, спостереження з метою визначення показників формування інтерактивної взаємодії студентів, педагогічний експеримент для перевірки ефективності технології організації інтерактивної взаємодії студентів, якісний та кількісний аналіз отриманих результатів експериментальної роботи.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

– *уперше* розроблено, теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено технологію підготовки майбутніх учителів до організації інтерактивної взаємодії з учнями, що включає такі етапи: мотиваційно-орієнтаційний, який передбачає розвиток стійкої педагогічної спрямованості інтересів і потреб майбутніх учителів, що виражаються в усвідомленні значущості інтерактивної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, розумінні ціннісних орієнтацій в організації взаємодії; змістово-процесуальний, у процесі якого студенти поглиблюють знання про особливості педагогічної діяльності, організації інтерактивної взаємодії, оволодівають уміннями, якостями, здібностями, необхідними для її організації; контрольно-рефлексивний, що передбачає контроль, аналіз, самоаналіз діяльності студентів, рівня сформованості умінь, якостей і здібностей з метою їх подальшої корекції і вдосконалення;

– *уточнено* суть поняття “інтерактивна взаємодія” як суб'єкт-суб'єктної взаємодії на основі діалогу вчителя з учнями та учнів між собою, що побудована на засадах співпраці та припускає унікальність суб'єктів та їхню принципову рівність, варіативність позицій кожного суб'єкта на сприйняття, розуміння й активну інтерпретацію точок зору іншими суб'єктами; критерії і показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями;

– *подальшого розвитку* набули ідеї особистісно-зорієнтованого підходу до проблеми підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей (організація інтерактивної взаємодії в умовах групових способів організації навчання та при проведенні дискусій, дебатів тощо).

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що науково обґрунтована технологія підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями успішно пройшла експериментальну перевірку, що дає можливість застосовувати її в практиці сучасних вищих навчальних закладів.

Результати дослідження *впроваджено* в навчальний процес Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57/2453-08 від 22.11.2011 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженко (довідка № 227 від 02.02.2012 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка 06/257 від 15.02.2012 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

(довідка 01-163 від 22.02.2012 р.), Української інженерно-педагогічної академії (довідка № 138 від 23.02.2012 р.)

Розроблені науково-методичні матеріали та спецкурс “Інтерактивна взаємодія в освіті” можуть бути використані викладачами, методистами, кураторами академічних груп для вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у вищих закладах освіти III–IV рівнів акредитації, а також для укладання підручників, навчально-методичних посібників. Матеріали дисертації можуть бути використані магістрами, слухачами факультетів та інститутів післядипломної освіти при вивченні курсу “Педагогіка вищої школи”, при написанні дипломних і магістерських робіт, розробці освітніх проектів тощо.

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом публікації матеріалів дисертації, у виступах на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції” (Київ, 13–15 травня 2009), “Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності” (Мелітополь, 13–14 квітня 2010), “Якість вищої мовної освіти: шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів-філологів” (Горлівка, 25–26 березня 2010), “IV Корфівські педагогічні читання” (Бердянськ, 13–14 травня 2010), “Методологія і методика інтерактивного навчання у середній та вищій школі” (Умань, 18 листопада 2010), “Філософсько-педагогічні аспекти формування свідомості технічної інтелігенції” (Красноармійськ, 10 березня 2011), “Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень” (Луцьк, 10–11 травня 2011), “Освіта і наука в умовах глобальних викликів” (Судак, 10-12 червня 2011), “Непрерывное образование личности как феномен XXI века” (Соликамск, 29 апреля 2011), “Наука и просвещение” (Санкт-Петербург, 25 мая 2011). “V Корфівські педагогічні читання” (Бердянськ, 27–28 жовтня 2011), “Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика” (Харків, 22 листопада 2011).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дослідження висвітлено у 19 одноосібних публікаціях, із них 8 – у фахових наукових виданнях, 11 – у збірниках тез за матеріалами конференцій.

Структура та обсяг дисертації обумовлені логікою наукового пошуку. Дисертаційна праця складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст дослідження викладено на 224 сторінках, із них 182 – сторінки основного тексту. У тексті міститься 22 таблиці, 7 рисунків. Список використаних джерел містить 219 найменувань, із них 6 іноземною мовою. У роботі представлено 4 додатки, які розміщено на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та її актуальність, ступінь її розробленості, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення результатів наукового пошуку, подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі “**Підготовка майбутніх учителів гуманітарних**

спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями як педагогічна проблема” на основі аналізу наукової літератури уточнено суть поняття “інтерактивна взаємодія”, розкрито особливості професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, теоретично обґрунтовано технологію їхньої підготовки до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що поняття “взаємодія” є багатограним, оскільки вбирає різнохарактерні зв’язки, форми спільної діяльності людей у різних ситуаціях. Це одна з базових філософських категорій, що відображає процеси взаємодії різних об’єктів один з одним, їхню взаємну обумовленість.

У психології взаємодія трактується з точки зору діяльнісного підходу, в основі якого є уявлення про те, що в будь-якій розвиненій групі міжособистісні відносини характеризуються цілями, завданнями й змістом соціально-значущої діяльності цієї групи (Г. Андреева, Л. Виготський, С. Рубінштейн та інші). Головна ідея Дж. Міда, засновника теорії інтеракціонізму, полягає в тому, що взаємодія між людьми розглядається як неперервний діалог, під час якого вони спостерігають, розуміють наміри один одного та реагують на них, ставлячи себе на місце іншого.

Аналіз педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що поняття “педагогічна взаємодія” визначається авторами як: творча взаємодія (А. Мурашов), соціальна взаємодія в навчанні (В. Рубцов), змістово-культурна взаємодія педагога і того, хто навчається (С. Гильманов), емпатійна взаємодія (Н. Афанасьєва, О. Гуменюк), інформаційна взаємодія в навчанні (В. Данюшенков, Л. Сичкіна), діалогова взаємодія (М. Байматова, О. Тищенко).

Оптимальною формою педагогічної взаємодії є навчальна співпраця, у процесі якої складаються суб’єкт-суб’єктні відносини, що найбільш ефективно сприяють розвитку учнів як суб’єктів діяльності та становленню їхньої активної життєвої позиції, допомагають підвищити ефективність взаємодії. Для того, щоб майбутній учитель мав можливість організувати особистісно-орієнтовану суб’єкт-суб’єктну взаємодію, він повинен у процесі професійної підготовки “пройти школу” суб’єкт-суб’єктних відносин.

Альтернативою педагогічної взаємодії є інтерактивна взаємодія (Б. Бадмаєв, С. Кашлев, Д. Махотін, Н. Назарова, Л. Павлова, А. Панфілова, О. Пометун, В. Терещенко, В. Ягоднікова), в ході якої має місце не лише процес пізнання, процес особистісного зростання студентів, але й взаємодія особистостей, де кожен має право висловити свою точку зору, відстоювати свою позицію, грати свою роль.

У дисертації уточнено дефініцію “інтерактивна взаємодія” як суб’єкт-суб’єктну взаємодію на основі діалогу вчителя з учнями та учнів між собою, що побудована на засадах співпраці, припускає унікальність суб’єктів та їхню принципову рівність, варіативність точок зору кожного суб’єкта на сприйняття, розуміння й активну інтерпретацію точок зору іншими суб’єктами.

Доведено, що інтерактивна взаємодія виключає домінування однієї особистості над іншою, однієї думки над іншою, в ході навчання учні вчать критично мислити, вирішувати складні проблеми шляхом аналізу обставин та інформації, приймати продумані рішення, дискутувати, що є основою ефективного освітнього процесу.

Формою інтерактивної взаємодії виступає навчальний діалог вчителя та учнів,

який передбачає перехід до суб'єкт-суб'єктних відносин, сприяє взаємообміну навчальною інформацією, поглядами, позиціями та засвоєнню соціального досвіду в умовах співпраці.

Доведено, що досягти інтерактивної взаємодії вчителя з учнями можливо, якщо у процесі професійної підготовки студентів у вищому педагогічному навчальному закладі забезпечити: позитивні стосунки між викладачем та студентами; демократичний стиль навчання; співпрацю між викладачем та студентами, студентів між собою на занятті; опертя на особистісний досвід студентів, включення у навчальний процес яскравих прикладів, фактів; різноманітні форми діяльності студентів та їх регулярну зміну; включення внутрішньої та зовнішньої мотивації діяльності, а також взаємомотивацію студентів.

На основі аналізу наукової літератури виявлено особливості професійної підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей, а саме: втілення у навчальний процес різних типів діалогу між викладачем і студентами. Діалог передбачає організацію знань, переведення їх у план міжособистісних відносин, переорієнтацію з формально-рольової взаємодії на інтерактивну, де є рівноправ'я взаємозв'язаних суб'єктів.

Уміння викладача-гуманітарія вести діалог виявляється в педагогічному оптимізмі, вірі в пізнавальні можливості студентів, комфортній атмосфері заняття. Викладачеві необхідно виражати поважне ставлення до думок (навіть помилкових) студента-опонента, володіти вмінням прийняти точку зору студента-співрозмовника, демонструвати готовність критично осмислити власну позицію, прагнути логічно аргументувати, наводити різні докази й аргументи. Мовлення майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей має відрізнятися образністю, метафоричністю, воно має бути збагаченим порівняннями та аналогіями. Специфіка роботи вчителів-гуманітарієв полягає в роботі з текстом, словом, що пов'язано із засвоєнням великого об'єму інформації, необхідністю аналізу різних точок зору; формуванням власної позиції, умінням донести інформацію до слухачів і читачів.

Професійна підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей відбувається з урахуванням принципів суб'єктності та поліфонічності.

Принцип суб'єктності у навчанні зорієнтований на розвиток особистості майбутнього вчителя в освітньому просторі, на виявлення у кожного індивідуальних особливостей, стилю педагогічної діяльності. Аналіз психолого-педагогічної літератури (Б. Бадмаєв, С. Кашльєв, М. Кларін, В. Назарова, А. Панфілова, та інші) дозволяє стверджувати, що підготовка майбутнього вчителя до інтерактивної взаємодії має бути пронизана принципом суб'єктності, оскільки він допомагає зрозуміти особистість іншого через розуміння своєї особистості. Більше того, метою професійної педагогічної підготовки студентів є розвиток їхньої суб'єктності у професійній діяльності.

Принцип поліфонічності затверджує пріоритет полісуб'єктного освітнього простору, в якому кожен з учасників є носієм не однієї соціальної ролі, а багатьох ролей. Поліфонічність внутрішнього світу суб'єкта виявляється у внутрішніх діалогах, дискусіях, міжсуб'єктній взаємодії з іншими. Принцип поліфонічності передбачає використання діалогічних форм у навчанні, які допомагають розкрити

унікальність суб'єктів (студентів), забезпечує принципову рівність викладачів і студентів у процесі спілкування.

Результатом професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей є готовність майбутнього вчителя до організації інтерактивної взаємодії з учнями, що передбачає глибоке розуміння педагогом універсальної цінності для людини освіти, культури, знань, навчання, виховання, розвитку, зумовлює ціннісні педагогічні, освітні, виховні орієнтації педагога; уключає систему особистісних характеристик педагога, важливих для інтерактивної взаємодії (любов до дітей, відкритість, щирість, комунікабельність, ініціативність, відповідальність); систему теоретичних знань достатньо високого рівня узагальненості про інтерактивну взаємодію, що забезпечує їх використання та широке перенесення у відповідні педагогічні ситуації; систему професійних педагогічних умінь педагога; вміння самоаналізу і самооцінки своєї професійно-педагогічної діяльності та здатність до самовдосконалення.

Формування готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями здійснюється за технологією, етапи якої (мотиваційно-орієнтаційний, змістово-процесуальний та контрольо-рефлексивний) спрямовані на формування позитивних мотивів, знань, умінь інтерактивної взаємодії, здібності особистості до самооцінки, самоаналізу діяльності та взаємозалежними.

Мотиваційно-орієнтаційний етап є найважливішим етапом підготовки, основою для реалізації наступних. Ефективна підготовка до організації інтерактивної взаємодії можлива, якщо майбутній учитель розуміє її мотиви та цінності. Саме мотиваційна готовність зумовлює успішність підготовки майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей до інтерактивної взаємодії з учнями. Треба враховувати контекст майбутньої професійної діяльності студента, його життєвий досвід, інтереси, духовні потреби, що вимагає створення сприятливих психологічних умов на занятті та використання колективних форм діяльності. На цьому етапі формуються мотиваційно-ціннісний та особистісний компоненти готовності майбутніх учителів до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

Мотиваційно-необхідною основою взаємодії є такі групи комунікативних потреб у: іншій людині та взаємовідносинах з нею; приналежності до соціальної спільноти; співпереживанні та співучасті; підтримці з боку інших; установленні ділових зв'язків для здійснення спільної діяльності та співробітництва; постійному обміні досвідом, знаннями; оцінці з боку інших, повазі.

У ході інтерактивної взаємодії майбутній учитель повинен вміти цінувати учня як особистість, приймати його позиції та погляди, цінувати себе, розглядати спілкування як цінність, цінувати продукт спільної діяльності з учнями. Тому необхідно багато уваги приділяти формуванню ціннісних орієнтацій студентів, щоб у подальшій діяльності вони вміли обирати засоби стимулювання активності учнів щодо розуміння гуманістичних цінностей.

Змістово-процесуальний етап технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до інтерактивної взаємодії передбачає на основі

діалогу формування системи знань, умінь та навичок студентів, а саме: знань про мету та результати інтерактивної взаємодії, принципи та педагогічні умови її здійснення, функції інтерактивної взаємодії вчителя та учнів у процесі навчання, методи організації інтерактивної взаємодії, специфіку взаємодії вчителя та учнів у процесі навчання гуманітарних спеціальностей. Відповідно до мети етапу формуються когнітивний та операційний компоненти готовності. До умінь інтерактивної взаємодії належать такі уміння:

- комунікативні: налагоджувати контакти з людьми; бути гнучким у спілкуванні; слухати, доступно, виразно й переконливо викладати власний погляд; вирішувати й аналізувати конфліктні ситуації, адекватно діяти в нестандартних ситуаціях;

- організаторські: організовувати інтерактивну взаємодію, керувати нею, координувати дії та висловлювання її учасників, мобілізувати увагу співрозмовника, попереджувати конфліктні ситуації у процесі діалогу;

- гностичні: моделювати інтерактивну взаємодію, структурувати навчальну інформацію, узагальнювати й критично оцінювати факти, активізувати прийоми логічного мислення, адаптувати інформацію до можливостей аудиторії тощо;

- креативні: генерувати ідеї, у звичайному бачити незвичайне, передбачати результат взаємодії та характер зворотної реакції на свої вимоги, оригінально інтерпретувати зміст навчального матеріалу;

- емоційні: емоційно впливати на співрозмовника, визначати та адекватно моделювати психологічний стан співрозмовника за зовнішніми ознаками, створювати творчий мікроклімат на занятті;

- мовленнєвої взаємодії: установлювати та завершувати мовленнєвий контакт з учнями; моделювати ситуації мовленнєвої взаємодії у процесі навчання; оволодівати висловами класного вжитку, які дозволяють вчителю на уроці організувати процес взаємодії з учнями; використовувати емоційний характер мовлення для встановлення сприятливих взаємовідносин.

На *контрольно-рефлексивному етапі* важливу роль відіграє рефлексія – розуміння свого “я” та “я” іншого у взаємодії. Показниками прояву рефлексивної позиції майбутнього вчителя є: прагнення доказовості та обґрунтування власної позиції; здатність до діалогу; пошук різних варіантів оцінок педагогічних ситуацій; уміння розуміти сьогодення в термінах минулого (причин) та в термінах майбутнього (у вигляді ймовірного прогнозу); готовність до адекватної самооцінки. Важливою передумовою розвитку рефлексивної позиції майбутнього вчителя є стимулювання студентів до самовизначення та вироблення особистої Я-концепції у змісті педагогічної діяльності, що допомагає сформувати аналітико-рефлексивний компонент готовності.

Особливістю рефлексії є те, що думки та ідеї учасників неможливо оцінювати як правильні або неправильні, однак, для ефективного зворотного зв'язку необхідно превентивно визначити певні стандарти, за якими думки будуть сприйматися як правильні або неправильні. Саме коректність обговорення результатів дозволяє запобігти емоційним випадкам з боку аудиторії та відторгнення рефлексії.

Майбутніх учителів треба цілеспрямовано навчати входити в рефлексивну позицію, для чого на заняттях потрібно створювати ситуації, які вимагають від студентів самоаналізу та самооцінки своєї діяльності. Необхідно зауважити, що розвиток рефлексії дозволяє студенту зрозуміти можливість вибору; здійснити вибір стратегії поведінки в проблемній ситуації; реалізувати стратегію та оцінити її ефективність; здійснити корекцію поведінки (зробити інший вибір).

Етапи технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Етапи технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями

<i>Мотиваційно-орієнтаційний етап</i>
Мета: формування інтересу, потреби та позитивного ставлення до проблеми створення інтерактивної взаємодії в ході заняття.
Завдання: спрямованість діяльності студентів щодо формування інтересу, потреби та позитивного ставлення до проблеми створення інтерактивної взаємодії в ході заняття.
Методи: “Алітерація імені”, “Прогноз погоди”, “Поміняємося місцями”, “Заверши фразу”, “Комплімент”, “Асоціації на дошці”, групове малювання; ігри: “Цивілізація”, “Починай роботи”, “Школа”.
Форми педагогічного контролю: поточний контроль
Результат: сформованість у студентів інтересу, потреби та позитивного ставлення до проблеми створення інтерактивної взаємодії в ході заняття.
<i>Змістово-процесуальний етап</i>
Мета: формування знань студентів про інтерактивну взаємодію, її суть, особливості, методи, за допомогою яких можна досягти інтерактивної взаємодії, системи умінь інтерактивної взаємодії (встановлювати підтримувати, прогнозувати та оцінювати контакт).
Завдання: забезпечення оволодіння студентами теоретичними знаннями, вміннями.
Методи: дебати, дискусії, ПРЕС, “Акваріум”, аналіз конкретних ситуацій, “Метаплан”, “Інтерв’ю”, “Чотири кута”, “Закінчи фразу”; ділові ігри: “Урок”, “Самопрезентація”, “Батьківські збори”.
Форми педагогічного контролю: поточний, підсумковий контроль.
Результат: сформованість системи знань, умінь інтерактивної взаємодії.
<i>Контрольно-рефлексивний етап</i>
Мета: виявлення результатів готовності студентів до організації інтерактивної взаємодії та ознайомлення з методами контролю та самоконтролю.
Завдання: забезпечення оволодіння студентами аналітико-рефлексивними вміннями
Методи: “Рефлексивне коло”, “Міні-твір”, “Ключове слово”, “Анкета-газета”, “Ланцюжок побажань”, “Малюємо настрої”, “ДРІД”; вправи “Аркуш, який гуляє по колу”, “Стара/молода жінка”.
Форми педагогічного контролю: підсумковий контроль.
Результат: сформованість аналітико-рефлексивних умінь студентів.

Отже, визначеними теоретичними положеннями доведено важливу роль готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями. Передбачено, що ефективність її формування забезпечується розробленою поетапною технологією.

У другому розділі “Експериментальна перевірка технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної

взаємодії з учнями” розкрито процес організації та проведення педагогічного експерименту, здійснено якісний аналіз результатів і статистичну обробку даних.

Педагогічний експеримент тривав з 2008 по 2011 рр. У ньому брали участь 348 осіб (студенти других-п'ятих курсів). До експериментальної групи (ЕГ) входило 176 студентів, до контрольної групи (КГ) – 172 студенти.

Метою *констатувального етапу педагогічного експерименту* було виділення критеріїв і показників готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії, виявлення рівнів її сформованості, кількісних та якісних характеристик, чинників, що впливають на процес її формування; діагностика особистісних якостей майбутніх учителів, необхідних для встановлення інтерактивної взаємодії.

Критеріями і показниками рівнів готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії є: мотиваційно-ціннісний (потреба особистості у взаємодії; ставлення до інтерактивної взаємодії; спрямованість особистості на інтерактивну взаємодію), особистісний (товариськість; комунікабельність; педагогічний такт), когнітивний (повнота та міцність знань), операційний (уміння встановлювати, підтримувати, прогнозувати та підводити підсумки взаємодії) та аналітико-рефлексивний (самооцінка; здатність до аналізу своєї діяльності).

Із метою отримання даних про вихідний рівень сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями та з'ясування позиції студентів щодо проблеми дослідження на констатувальному етапі експерименту було запроваджено комплекс методів науково-педагогічного дослідження, а також такі діагностичні методики, як: “Потреба у спілкуванні” (Ю. Орлов); вивчення спрямованості особистості за допомогою орієнтовної анкети (В. Смейкал, М. Кучер); метод апіорного ранжування; анкетування тощо.

Застосування комплексу діагностичних методик дало можливість з'ясувати, що в більшості студентів як ЕГ, так і КГ не сформовано готовність до організації інтерактивної взаємодії на високому рівні. Отримані на констатувальному етапі дані були враховані в подальшій експериментальній роботі.

Завданням *формувального етапу експерименту* було впровадження технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями у процесі вивчення студентами дисциплін “Основи педагогічної майстерності”, “Педагогіка”, “Методика викладання іноземної мови”, “Практичний курс іноземної мови”, під час педагогічної практики.

Мотиваційно-орієнтаційний етап реалізації розробленої технології був спрямований на формування мотиваційно-ціннісного та особистісного компонентів готовності, тобто формування інтересу, потреби та позитивного ставлення до проблеми створення інтерактивної взаємодії в ході заняття, що має дієвий характер, актуалізує пізнавальні й соціальні потреби студентів, активізує їхнє мислення, спонукає до висловлення й узгодження їхніх поглядів та думок.

На заняттях було забезпечено атмосферу спільного пошуку й творчості на основі доброзичливості, довіри, взаєморозуміння; розкрито суть процесу активної взаємодії між вчителями та учнями, що не просто надавало можливість самореалізації кожному студенту, а стимулювало цей процес, викликало потребу

бути почутим, зрозумілим для інших, презентувати свої знання, ідеї, прагнення для оточуючих. Важливою була позиція самого викладача, що проводив заняття: кожному мить спілкування і взаємодії він контролював й аналізував процес допомоги студентів в подоланні труднощів упродовж інтерактивної взаємодії; як впливала кожна навчальна ситуація на розвиток умінь інтерактивно взаємодіяти з іншими.

Етап передбачав створення сприятливої атмосфери, побудованої на засадах співпраці, у ході організації комунікативних та інтерактивних ігор. Процесуальною основою цих методів була “комунікативна атака”, організована викладачем для залучення студентів до взаємодію. Створити сприятливу атмосферу допомагали такі методи як “Прогноз погоди”, “Алітерація імені”, “Поміняємося місцями”, “Заверши фразу”, “Комплімент” тощо, використовувані на початку заняття (5 – 10 хвилин), без спеціального обладнання з метою встановлювання суб’єкт-суб’єктної взаємодії на основі діалогу між учасниками педагогічного процесу.

На мотиваційно-орієнтаційному етапі технології підготовки використовували гру, яка раціонально доповнювала заняття, дозволяла більш ефективно досягти поставленої мети та завдань конкретного заняття та всього навчального процесу, підвищувала цікавість студентів до навчальних занять, стимулювала зростання пізнавальної активності, що дозволяло студентам отримувати та засвоювати більшу кількість інформації, сприяла отриманню вмінь прийняття адекватних рішень у різноманітних ситуаціях, формувала досвід морального вибору.

На цьому етапі технології підготовки провели рольову гру “Цивілізація”, яка формувала потребу особистості в інтерактивній взаємодії, розвивала групову згуртованість, мотивувала учасників співпрацювати; гру “Починай робити”, що допомагала зрозуміти учасникам принципи взаємодії між собою та викладачем, суть педагогічного процесу; рольову гру “Школа”, яка допомагала розвитку індивідуальної педагогічної свідомості, мисленню через організацію взаємодії, полілогу, рефлексивну діяльність, спрямовувала особистість на інтерактивну взаємодію.

Змістово-процесуальний етап технології був орієнтований на формування когнітивного та операційного компонентів готовності майбутнього вчителів до організації інтерактивної взаємодії та включав знання студентів про інтерактивну взаємодію, її суть, особливості, методи, за допомогою яких можна досягти інтерактивної взаємодії з учнями, а також формування умінь інтерактивної взаємодії (встановлювати, підтримувати, прогнозувати та оцінювати контакт). Змістово-процесуальний етап був пронизаний принципом поліфонічності, що допомагав розкрити унікальність студентів, забезпечував принципову рівність викладачів і студентів у процесі взаємодії.

Інтерактивна взаємодія, передусім, припускала спілкування, тому методи, які використовували на другому етапі, в основному були пов’язані з організацією діалогу, полілогу, до яких належать метод дискусій та дебатів. Були проведені дебати на тему “Найкраща форма інтерактивної взаємодії – це...”, які допомогли сформувати в майбутніх учителів певний стиль поведінки в конфлікті в конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії. Використовували метод аналізу конкретних ситуацій для виявлення причин шкільних конфліктів. Кожен студент групи наводив

приклад шкільної конфліктної ситуації зі свого життя, а решта присутніх через відведений для роздумів час (3 – 5 хвилин) аналізувала й пропонувала варіанти нейтралізації конфлікту.

Відомо, що інтерактивні методи допомагають моделювати педагогічні ситуації. Наприклад, ділова гра “Урок” відтворювала шкільний урок, зокрема й проблемні ситуації, які можуть виникнути на уроці. Студентам надавалася можливість виступити в ролі вчителя та спробувати вирішити проблеми, що виникали. Дієвою виявилася ділова гра “Самопрезентація”, яка створювала сприятливі умови для професійного самовизначення студентів, поглиблення їхньої професійної позиції. Мета ділової гри “Батьківські збори” полягала в удосконаленні вмінь майбутніх учителів визначити суть проблеми, аналізувати причини виникнення та розвитку проблемної ситуації, обґрунтовувати необхідні для вирішення проблеми дії, підтримувати інтерактивну взаємодію з партнерами.

Ділові ігри на змістово-процесуальному етапі допомагали формувати вміння інтерактивної взаємодії, а саме: комунікативні, організаторські, гностичні, емоційні, креативні, мовленнєвої взаємодії. За допомогою ділових ігор майбутні фахівці вчилися установлювати, підтримувати, прогнозувати та підводити підсумки взаємодії, адже відомо, що модель взаємодії, закладена в навчальний процес, стає для студента прототипом взаємовідносин, що вибудовуються в професійній діяльності.

Метою *контрольно-рефлексивного етапу* технології підготовки майбутніх учителів до організації інтерактивної взаємодії з учнями було ознайомлення з методами контролю та самоконтролю, що дозволили усвідомлювати й оцінювати власні дії, якості, здібності.

Атмосфера вільного обміну думками сприяла більш активному формуванню у студентів механізму критичного мислення: аналізу, узагальнення, прогнозування, самооцінки. Довіра та повага до логіки партнера стимулювали розвиток внутрішньої потреби до аналітичної роботи, що формувало культуру спілкування, гнучкість мислення. Процедура рефлексії здійснювалась безпосередньо під час взаємодії або після неї та ґрунтувалась на принципі суб'єктності, що допомагав зрозуміти особистість іншого через розуміння своєї особистості.

На заняттях використовували такі методи: “Рефлексивне коло”, “Міні-твір”, “Ключове слово”, “Анкета-газета”, “Ланцюжок побажань”, “ДРІД”, “ГРА” вправа “Стара/молода жінка”, “Малюємо настрої”, аналіз запропонованих педагогічних ситуацій, “Аркуш, який гуляє по колу”. Не лише знайомили студентів з методами контролю та самоконтролю, а й вчили їх контролювати ситуацію, бути уважними та поважати почуття інших людей.

Під час педагогічної практики студенти мали змогу застосовувати набуті знання та уміння з метою перевірки їх дієвості, їм було запропоновано спостерігати за вчителями та учнями, проаналізувати їхню діяльність та самостійно провести уроки, що ґрунтувались на засадах діалогу. Серед умінь інтерактивної взаємодії майбутні вчителі найбільш дієво використовували комунікативні, креативні та емоційні вміння, студенти були гнучкі у спілкуванні, намагалися доступно викладати матеріал, генерували ідеї та створювали творчий мікроклімат на уроці.

При використанні організаторських, гностичних та умінь мовленнєвої взаємодії, студенти продемонстрували адаптування інформації до можливостей аудиторії, але мали труднощі при організації та керуванні інтерактивною взаємодією, попередженні конфліктних ситуацій через брак досвіду роботи в школі.

Майбутні вчителі на засадах співпраці й співтворчості намагалися будували суб'єкт-суб'єктні відносини з учнями.

Контрольний етап педагогічного експерименту передбачав виявлення ефективності впровадження розробленої технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями. На основі уточнених критеріїв і показників виділено низький, середній та високий рівні готовності студентів до організації інтерактивної взаємодії, які були відносними, оскільки перебували під взаємним впливом: низький рівень зумовлював розвиток наступного, у результаті чого студент міг знаходитися на проміжній стадії розвитку того або іншого рівня. Просування студента від низького рівня до високого підтверджувало ефективність процесу його підготовки до організації інтерактивної взаємодії.

Результати статистичної обробки даних про рівні сформованості готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії в студентів ЕГ до і після експерименту та в КГ подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Узагальнені результати експериментальної роботи (приріст у %)

<i>Критерій, показники, рівні сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до інтерактивної взаємодії</i>	ЕГ (176 осіб)	КГ (172 особи)
<i>Мотиваційно-ціннісний критерій:</i>		
– високий (студент процес взаємодії визнає як цінність, у нього яскраво виражено потребу в розвитку себе та іншого; ставлення до інтерактивної взаємодії є позитивно-активним);	+6,2	+3,2
– середній (студент процес взаємодії визнає як цінність, але у нього недостатньо виражено потребу в розвитку себе та інших; ставлення до інтерактивної взаємодії є позитивно-пасивним);	+6,5	+2,1
– низький (студент процес взаємодії не вважає цінністю, у нього відсутня потреба в розвитку себе та іншого, ставлення до інтерактивної взаємодії є негативним).	-12,7	-5,3
<i>Особистісний критерій:</i>		
– високий (студент може легко знайти контакт з іншими суб'єктами, виявляє активність, гнучкість та терплячість у спілкуванні з ними);	-37,9	-7,2
– середній (студент не завжди виявляє гнучкість, терплячість та активність у спілкуванні з іншими);	+9,6	+3,5
– низький (студент рідко виявляє гнучкість, терплячість та активність у спілкуванні).	+28,3	+3,7

Продовження табл. 2

<p><i>Когнітивний критерій:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – високий (знання про інтерактивну взаємодію повні, міцні, творчо використовуються в нових ситуаціях); – середній (знання про інтерактивну взаємодію неповні, їх використовують у схожих умовах за зразком); – низький (знання про інтерактивну взаємодію епізодичні, безсистемні, є лише загальні уявлення). 	<p>+9,8</p> <p>+30,1</p> <p>-39,9</p>	<p>+2,4</p> <p>+5,1</p> <p>-7,5</p>
<p><i>Операційний критерій:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – високий (вміння встановлювати, підтримувати, прогнозувати та підводити підсумки взаємодії використовуються творчо); – середній (вміння репродуктивні, взаємодія ґрунтується на відпрацьованій схемі); – низький (студент має труднощі при організації взаємодії, не розуміє дії, що виконує). 	<p>+6,1</p> <p>+10,7</p> <p>-16,8</p>	<p>+3,4</p> <p>+2,8</p> <p>-6,2</p>
<p><i>Аналітико-рефлексивний критерій:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – високий (студент адекватно оцінює ситуацію взаємодії, себе та інших, розуміє, як її оцінюють інші, здатен стримувати себе у складних ситуаціях, здійснює аналіз як власної, так і діяльності інших); – середній (студент не завжди адекватно оцінює інших, дуже часто не розуміє те, як його оцінюють інші, терплячий до чужих поглядів, але не завжди стримує себе у важких ситуаціях, частково вдається до самоаналізу, у складних ситуаціях ніяковіє); – низький (студент часто неадекватно оцінює ситуацію взаємодії, себе та інших, не розуміє того, як його оцінюють інші, не приділяє увагу іншим, не поважає поглядів інших, не здійснює самоаналіз). 	<p>9,6</p> <p>+10,8</p> <p>-20,4</p>	<p>+2,1</p> <p>+5,2</p> <p>-7,3</p>

Як свідчать наведені у таблиці дані, за всіма критеріями більш суттєві зміни відбувалися в ЕГ, порівняно зі студентами КГ, що дає підстави для висновку про ефективність запровадженої технології.

Вірогідність результатів експериментальної роботи доведено засобами математичної статистики (аналізувалися зміни статистичних характеристик експериментальних і контрольних вибірок за критеріями значущості). Уродовж експериментальної роботи ми ще раз переконались в тому, що результатом інтерактивної взаємодії в навчальній діяльності є не лише сума знань, умінь та навичок з інтерактивної взаємодії, які студенти змогли підтвердити, але і змін у ціннісних орієнтаціях особистості, реалізовані в результаті цієї взаємодії. Це ще раз підтвердило важливість якостей інтерактивної взаємодії, що впливає на внутрішній світ студента та перетворює його.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дали можливість зробити такі висновки:

1. У дисертації на основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено суть поняття “інтерактивна взаємодія” як тип суб’єкт-суб’єктної взаємодії на основі

діалогу вчителя з учнями і учнів між собою, що побудована на засадах співпраці та співтворчості та припускає унікальність суб'єктів та їхню принципову рівність, варіативність поглядів кожного суб'єкта на сприйняття, розуміння та активну інтерпретацію думок іншими суб'єктами.

Виявлено особливості професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями, мовлення яких відрізняється образністю, метафоричністю. Учителі-гуманітарії працюють із текстом, словом, що пов'язано із засвоєнням великого об'єму інформації, необхідністю аналізу різних точок зору.

2. Теоретично обґрунтовано поетапну технологію підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями, що забезпечується мотиваційно-орієнтаційним, змістово-процесуальним та аналітико-рефлексивним етапами.

2.1. Мотиваційно-орієнтаційний етап передбачав формування інтересу, потреби та позитивного ставлення студентів до проблеми створення інтерактивної взаємодії під час заняття, що мало дієвий характер, актуалізувало пізнавальні й соціальні потреби тих, хто навчається, активізувало їхнє мислення, спонукало до висловлення й узгодження поглядів та думок, формувало ціннісні орієнтації.

2.2. Змістово-процесуальний етап забезпечував формування знань студентів про інтерактивну взаємодію, її суть, особливості, методи, за допомогою яких можна було досягти інтерактивної взаємодії, формувати вміння інтерактивної взаємодії (комунікативні, організаторські, гностичні, креативні, емоційні, мовленнєвої взаємодії), що дозволяло установлювати підтримувати, прогнозувати та оцінювати контакт.

2.3. Аналітико-рефлексивний етап забезпечував виявлення результатів готовності студентів до організації інтерактивної взаємодії та ознайомлення з методами контролю та самоконтролю, що дозволяло усвідомлювати й оцінювати власні дії, якості, здібності на основі розвинених рефлексивних умінь.

3. Уточнено критерії та показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до інтерактивної взаємодії з учнями: мотиваційно-ціннісний (необхідність потреби в особистісній взаємодії, ставлення до інтерактивної взаємодії, спрямованість особистості на інтерактивну взаємодію), особистісний (товариськість, комунікабельність, педагогічний такт), когнітивний (повнота, міцність знань), операційний (встановлювати, підтримувати, прогнозувати, підводити підсумки взаємодії), аналітико-рефлексивний (самооцінка, здатність до самоаналізу). На підставі критеріїв та показників виділено рівні готовності: високий, середній та низький. Високий рівень дозволяє студентам систематично та ефективно використовувати інтерактивну взаємодію з учнями у процесі навчання. Середній рівень припускає те, що студенти готові самостійно реалізовувати інтерактивну взаємодію, але лише у сприятливих умовах. Студенти із низьким рівнем можуть використовувати інтерактивну взаємодію у процесі навчання, але лише при допомозі досвідченого викладача.

Аналіз результатів дослідження свідчить про позитивну динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до

організації інтерактивної взаємодії з учнями.

4. Результати статистичної обробки даних про рівні сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до інтерактивної взаємодії з учнями засвідчили, що на початку експерименту в ЕГ вони розподілилися таким чином: високий рівень зафіксовано у 17,6 % студентів, середній у 57,4 %, низький у 25 %, а після його завершення: високий у 23,3 % студентів, середній у 64,2 %, низький у 12,5 %. У КГ констатувальний зріз виявив: високий рівень у 18,6 % студентів, середній у 55,8 %, низький у 25,6 %, контрольний зріз, відповідно – високий у 19,8 %, середній у 57,5 %, низький у 22,7 %.

Результати проведеного педагогічного експерименту підтвердили, що процес підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей буде більш ефективним, якщо забезпечити інтерактивну взаємодію суб'єктів педагогічного процесу на основі розробленої технології, засвідчили досягнення мети та виконання завдань.

Проте проведене дослідження не претендує на вичерпний аналіз усіх аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями у зв'язку з її багатоплановістю, адже процес підготовки перебуває в постійній динаміці перетворювання своїх стадій. Перспективи подальшої наукової роботи пов'язуються з такими напрямками: пошук шляхів раціональної організації інтерактивної взаємодії з учнями в практиці сучасної школи, питання підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями в умовах виховної роботи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Розумна Т.С. Історичні витоки та сутність педагогічного спілкування / Т.С. Розумна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб.наук.пр. – Запоріжжя. – 2009. – Вип.55. – С.322–326.
2. Розумна Т.С. Підготовка майбутнього вчителя до інтерактивної взаємодії з учнями / Т.С. Розумна // Проблеми трудової та професійної підготовки : Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Київ. – 2009. – Вип.05. – С.180–186.
3. Розумна Т.С. Діалог як форма інтерактивної взаємодії / Т.С. Розумна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб.наук.пр. – Запоріжжя. – 2010. – Вип.60. – С.280–285.
4. Розумна Т.С. Мотиваційно-орієнтаційний етап підготовки студентів до інтерактивної взаємодії з учнями / Т.С. Розумна // Наукова скарбниця освіти Донеччини : Науково-методичний журнал. – Донецьк. – 2010. – № 2. – С.95–98.
5. Розумна Т.С. Ефективність створення малих груп для організації інтерактивної взаємодії учасників навчального процесу / Т.С. Розумна // Педагогічна освіта : теорія і практика : зб.наук.пр. – Кам'янець-Подільський. – 2010. – Вип.6. – С.69–73.

6. Розумна Т.С. Змістово-процесуальний етап підготовки студентів до інтерактивної взаємодії / Т.С. Розумна // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб.наук.пр. – Умань. – 2011. – Вип.36. – С.58–63.

7. Розумна Т.С. Контрольно-рефлексивний етап підготовки майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії / Т.С. Розумна // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб.наук.пр. – Слов'янськ. – 2011. – Вип. LV. – С.260–266.

8. Розумна Т.С. Суть технології підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до інтерактивної взаємодії з учнями / Т.С. Розумна // Педагогіка та психологія : зб.наук.пр. – Харків. – 2011. – Вип. 40. – Ч. 3. – С.36–40.

Матеріали науково-практичних конференцій, тези доповідей

9. Розумна Т.С. Метод дебатів як засіб втілення інтерактивної взаємодії на заняттях з іноземної мови / Т.С. Розумна // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції : збірник матеріалів XII Всеукраїн. наук.-практич. конф., 13-15 травня 2009 р. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – С.232–233.

10. Розумна Т.С. Сутність інтерактивної взаємодії у навчально-виховному процесі / Т.С. Розумна // Якість вищої мовної освіти : шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів-філологів : матеріали IV Міжнар. наук.-практич. конф., 25-26 березня 2010 р. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2010. – С. 233–235.

11. Розумна Т.С. Дискусія як форма інтерактивного навчання / Т.С. Розумна // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності : матеріали Міжнар. наук.-практич. конф., 13-14 квітня 2010 р. – Мелітополь : Вид-во МДПУ, 2010. – С. 64–66.

12. Розумна Т.С. Проблема взаємодії вчителя та учня у спадщині М. Корфа / Т.С. Розумна // Всеукраїн. наук.-практич. конф. “IV Корфівські педагогічні читання” 13-14 травня 2010 р. – Бердянськ : Вид-во БДПУ, 2010. – С. 16–18.

13. Розумна Т.С. Ретроспективний аналіз проблеми інтерактивної взаємодії / Т.С. Розумна // збірник матеріалів Всеукраїн. наук.-практич. конф. “Філософсько-педагогічні аспекти формування свідомості технічної інтелігенції”, 10 березня 2011 р. – Красноармійськ : КП ДонНТУ, 2011. – С.105–108.

14. Розумная Т.С. К вопросу об интерактивном взаимодействии преподавателя со студентами в учебно-воспитательном процессе / Т.С. Розумная // материалы Междунар. науч.-практич. конф. “Непрерывное образование личности как феномен XXI века”, 29 апреля 2011 г. – Соликамск : СГПИ, 2011. – С.42–45.

15. Розумна Т.С. Місце рефлексії у процесі підготовки майбутніх учителів до організації інтерактивної взаємодії / Т.С. Розумна // матеріали V Міжнар. наук.-практич. конф. “Молода наука Волині : пріоритети та перспективи досліджень” (10-11 травня 2011 року) : у 3 т. Т. 1. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 230–231.

16. Розумна Т.С. Правила використання інтерактивних методів навчання / Т.С. Розумна // Освіта та наука в умовах глобальних викликів : збірник матеріалів IV Міжнар. наук.-практич. конф., 10-12 червня 2011 р. – Судак : ВіТроПринт, 2011. – С. 111–113.

17. Розумная Т.С. Технология подготовки будущих учителей гуманитарных специальностей к интерактивному взаимодействию / Т.С. Розумная // Наука и просвещение : материалы III Междунар. научн.-практич. конф., 15 июля 2011 г. – К. : Изд-во “Простобук”, 2011. – С. 249–255.

18. Розумна Т.С. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями / Т.С. Розумна // Сучасна освіта в умовах реформування : проблеми, теорія, практика : матеріали наук.-практич. конф., 22 листопада 2011 р. – Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2011. – С. 105–106.

19. Розумна Т.С. Особливості організації майбутніми учителями гуманітарних спеціальностей інтерактивної взаємодії з учнями / Т.С. Розумна // Всеукраїн. наук.-практич. конф. “V Корфівські педагогічні читання”, 27-28 жовтня 2011 р. – Бердянськ : Вид-во БДПУ, 2011. – С. 68–70.

АНОТАЦІЯ

Розумна Т.С. Підготовка майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, 2012.

Дисертаційна робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями.

У дисертації з'ясовано суть інтерактивної взаємодії, виявлено особливості професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії, результатом якої є готовність майбутніх учителів до організації інтерактивної взаємодії. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено технологію підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями, що передбачає мотиваційно-орієнтаційний, змістово-процесуальний, контрольний-рефлексивний етапи. Уточнено критерії готовності майбутніх учителів до організації інтерактивної взаємодії. Результати експериментальної роботи довели, що технологія підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей до організації інтерактивної взаємодії з учнями значно підвищує якість їхньої підготовки.

Ключові слова: взаємодія, інтерактивна взаємодія, діалог, технологія підготовки, гуманітарні спеціальності, майбутній учитель.

АННОТАЦИЯ

Розумная Т.С. Подготовка будущих учителей гуманитарных специальностей к организации интерактивного взаимодействия с учащимися. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Бердянский государственный педагогический университет, Бердянск, 2012.

Диссертационная работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы подготовки будущих учителей гуманитарных специальностей к организации интерактивного взаимодействия с учащимися.

Теоретический анализ литературы позволил уточнить сущность понятия “интерактивное взаимодействие” как субъект-субъектного взаимодействия на основе диалога между учителем и учениками и учениками между собой, которое строится на основе сотрудничества и допускает уникальность субъектов и их принципиальную равенство, вариативность точек зрения каждого субъекта на восприятие, понимание и активную интерпретацию точек зрения другими субъектами. Интерактив исключает доминирование одного человека над другим, в ходе интерактивного обучения студенты учатся критически мыслить, решать сложные проблемы путем анализа обстоятельств и информации, принимать продуманные решения, дискутировать, что и является основой эффективного образовательного процесса.

Применение интерактивного взаимодействия учителя и учеников способствует: приобретению опыта активного усвоения учебного материала во взаимодействии со средой; развитию личностной рефлексии; овладению новым опытом взаимодействия; развитию толерантности и творческого мышления; возможности самосовершенствования. Интерактивное взаимодействие предоставляет возможности: развития навыков общения и взаимодействия в малой группе; формирования ценностно-ориентационного единства в группе; поощрения к гибкому изменению социальных ролей в зависимости от ситуации; принятия моральных норм и правил общей деятельности.

Деятельность учителей гуманитарных специальностей характеризуется высоким коммуникативным взаимодействием, так как преподавание гуманитарных дисциплин предусматривает использование широкого спектра общения участников образовательного процесса, проявление творческого мышления. В системе обучения, которая ориентирована на диалог, позиция студента не может оставаться неизменной, так как он в процессе диалога выступает не только равноправным партнером педагога, но и оппонентом в споре, рецензентом выступления товарища, поэтому происходит переориентация с формально-ролевого взаимодействия на интерактивное.

Интерактивное взаимодействие в образовательном процессе реализуется с помощью технологии, которая включает в себя три этапа: мотивационно-ориентационный, содержательно-процессуальный и контрольно-рефлексивный.

Мотивационно-ориентационный этап технологии является не только самым главным этапом подготовки, а и основой для реализации остальных этапов. Эффективная подготовка к организации интерактивного взаимодействия возможна только при условии, что будущий учитель понимает мотивы и ценности интерактивного взаимодействия. На занятиях царил атмосфера общего поиска и творчества на основе доверия, взаимопонимания, что не просто давало возможность самореализоваться каждому студенту, но и стимулировало желание быть услышанным, понятым другими.

Содержательно-процессуальный этап технологии подготовки на основе использования методов дискуссии, дебатов, игр предусматривает формирование системы знаний, умений и навыков студентов, которые способствуют осуществлению интерактивного взаимодействия. Этот этап был пронизан принципом полифоничности, который помогал раскрыть уникальность студентов, обеспечивал принципиальную равенность преподавателя и студентов в процессе взаимодействия.

На контрольно-рефлексивном этапе технологии подготовки будущих учителей гуманитарных специальностей к организации интерактивного взаимодействия с учениками студенты были ознакомлены с методами контроля и самоконтроля, что позволило осознавать и оценивать собственные действия, качества, способности. Атмосфера свободного обмена мыслями способствовала более активному формированию у студентов механизма критического мышления: анализа, обобщения, прогнозирования, самооценки. Доверие и уважение к логике партнера стимулировали развитие внутренней необходимости к аналитической работе, что формировало культуру общения, гибкость мышления.

Экспериментально доказана эффективность предложенной технологии.

Уточнены критерии (мотивационно-ценностный, личностный, когнитивный, операционный, аналитико-рефлексивный) готовности будущих учителей к организации интерактивного взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, интерактивное взаимодействие, диалог, технология подготовки, гуманитарные специальности, будущий учитель.

ANNOTATION

Rozumna T.S. The technique of preparation future teachers of the humanities to organization of interaction with pupils. – Manuscript.

A thesis for inception of a candidate's pedagogy degree under specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk, 2012.

The dissertation is a theoretical and practical research of the problem of training future teachers of the humanities to organization of interaction with pupils.

The core of “interaction” was defined, the meaning of interaction for a future humanities teachers' personal fulfillment was disclosed in the thesis. The technique of training future teachers of the humanities to organization of interaction with pupils, which is grounded on personally-active approach and involves orientation and motivational, contents and procedural, analytical and reflexive stages was theoretically grounded and experimentally tested. The criteria of implementation of the elaborated technique were specified. The results of experimental work proved that the technique of training future teachers of the humanities to organization of interaction with pupils raised the quality of their training.

Key words: interaction, dialogue, the technique of training, the humanities, future teacher.

Підписано до друку 10.04.2012 р.
Гарнітура «Times New Roman». Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – різнографія. Умовн. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк..1,1
Наклад 100 прим. Зам. № 044

Видавництво та друк Ткачук О.В.
71100, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Кірова, 52/49, 53
Тел. (097) 918-66-41, (066) 106-29-93; e-mail: Tizdat@gmail.com
<http://izdatelstvo.at.ua>

Свідоцтво про внесення субекта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3377 від 29.01.2009 р.